

Bożena Witowicz
Uniwersytet Warszawski

Aresztowanie syna pisarza Andrieja Płatonowa (w świetle korespondencji pisarza z organami państwowymi)

Spuścizna epistolarna Andrieja Płatonowa – listy od i do niego – nie została, jak dotąd, całościowo zebrana i opracowana naukowo. Materiały te, porozrzuca-
ne po różnych źródłach, publikowane były dotychczas jako uzupełnienie tematyki
literackiej, a nie traktowane jako samoistna sfera badawcza z zakresu ego-doku-
mentalistyki. I tak, na przykład, ukazała się korespondencja między Płatonowem
i Maksymem Gorkim (w dwóch osobnych publikacjach: w pierwszej, z 1963 r.¹,
drukowane były listy Maksyma Gorkiego do Płatonowa, ale bez kontekstu odpo-
wiedzi Płatonowa na nie, w drugiej, z 1988 r.², prezentowana była, również jedno-
stronnie, korespondencja Płatonowa do Gorkiego); listy Płatonowa do działaczy
środowiska literackiego na temat (trudności) dostępu do druku³, nieporozumień
w druku⁴, jak i ogólnie funkcjonowania Płatonowa w ówczesnym życiu literac-
kim⁵, wpisujące się w szerszy kontekst cenzury; korespondencja z Aleksandrem
Fadiejewem w związku z zagadnieniami krytyki twórczości Płatonowa⁶ i odpowie-
dzi Płatonowa na krytykę⁷, list do Michaiła Szołochowa o pracy nad zbiorem bajek

---

¹ Горький – А. П. Платонов, [в:] Горький и советские писатели. Неизданная переписка. Литературное наследство т. 70. Москва 1963. с. 313-5.

² Е. Литвин, „Мне это нужно не для славы...” (письма М. Горькому), „Вопросы литературы” 1988, № 9. с. 174-183.

³ Е. Литвин, Письма А. Платонова 1927-1936 годов, „Волга 1989”, № 8. с. 163-5. А. Нови-
ков, Из неизданной повести „Кустари слова”, „Подъем” 1989, № 10. с. 136-144.

⁴ Андр. Платонов, Письмо редакции, „Литературное обозрение” 1937, № 6. с. 61.

⁵ В. Славина, К вопросу об эстетическом идеале А. Платонова, [в:] „Страна философов”
Андрея Платонова: проблемы творчества. Редактор-составитель — Н. В. Корниенко. Вып. 4.
Москва 2000. с. 333-338. В. Сарнов, Сталин и писатели. Т.3. Москва 2010. с. 723-988.

⁶ В. Перхин, Андрей Платонов в письмах к Александру Фадееву (1946-1949), [в:] „Страна
философов”... Вып. 4. с. 827-836.

⁷ Автограф ответа Платонова критику В. Стрельниковой. К вопросу об атрибуции
статьи „Против халтурных суждений”. Публ. М. Платоновой. Подгот. текста Н. Корниенко, [в:]

*Цародзieski pierścień*⁸ oraz korespondencja Płatonowa z organami administracji państwowej dotycząca aresztowania jego syna i ogólnie związana z inwigilacją środowiska literackiego przez organy bezpieczeństwa państwowego⁹, o jego wyjazdach do Turkmenii¹⁰, itp.

Taka wyrywkowa prezentacja korespondencji pisarza wynika z zaszczości historycznych i zawiłych losów literackich Płatonowa, utrudniających dostęp do jego spuścizny. Prace naukowe nad dorobkiem pisarza, choć pojawiały się już od lat 1960., zaczęto tak naprawdę prowadzić dopiero w latach 1990. Wiązało się to, z jednej strony, z bardziej sprzyjającym klimatem politycznym, jaki nastał wraz z pieriestrojką i następnie upadkiem ZSRR, drukiem „literatury odzyskanej” oraz udostępnieniem dla badaczy dossier jej autorów z archiwów KGB i innych organów państwowych, z drugiej strony – nawiązaniem współpracy córki Płatonowa, Marii, z Instytutem Literatury Światowej im. M. Gorkiego Rosyjskiej Akademii Nauk (dalej: IMLI RAN), dzięki czemu placówka ta dostała dostęp do domowego archiwum i mogła zapoczątkować systematyczne badanie spuścizny pisarza. Całościowe przykazanie Instytutowi tych materiałów nastąpiło po śmierci w dniu 20 października 2005 r. Marii Andriejewny Płatonowej. Zgodnie z umową zawartą między Dyrektorem IMLI RAN A. Kudelinem a wnukiem Płatonowa, który odziedziczył archiwum po śmierci matki, przekazał on także na rzecz IMLI RAN na okres 17 lat część praw autorskich dla potrzeb naukowego opracowania pełnego wydania dzieł pisarza oraz stosownych prac naukowych¹¹. Obecnie IMLI RAN i utworzony w ramach jego struktur zespół „płatonoznawców” pod kierownictwem prof. Natalii Kornijenko jest najważniejszym ośrodkiem badawczym spuścizny Płatonowa. Wśród już wydanych pozycji znajduje się naukowe opracowanie notatników pisarza¹², jego wczesnej publicystyki oraz utworów literackich w dwóch tomach¹³, a także siedem tomów, prezentujących wyniki prac naukowych

---

„Страна философов”... Вып. 5. Москва 2003. с. 719-726. В. Перхин, *Два письма Андрея Платонова*, „Русская литература” 1990, № 1. с. 228-232.

⁸ Н.В. Корниенко, *Письмо А. Платонова М. Шолохову и некоторые контексты работы писателя над книгой сказок „Волибное кольцо”*, [в:] „Страна философов”... Вып. 5. с. 965-972.

⁹ *Андрей Платонов в документах ОГПУ-НКВД. 1930-1945*. Публ. В. Гончарова и В. Нехотина, [в:] „Страна философов”... Вып. 4. Москва 2000. с. 848-884. В. Сарнов, *Сталин...* с. 723-988.

¹⁰ Е. Рожнецва, *Опыт документирования туркменских поездок А. П. Платонова*, [в:] *Архив А. Платонова*. Книга 1. Научное издание. Отв. ред. Н. В. Корниенко. Москва 2009. с. 398-407.

¹¹ Н.В. Корниенко, *Архив А.П. Платонова как общекультурное событие*, [в:] „Вестник Российской Академии Наук”, том 78, № 5. с. 409.

¹² А. Платонов, *Записные книжки*, отв. ред. Н. В. Корниенко, Москва 2000 – wyd. I; 2006 – wyd. II. – 426с.

¹³ А. Платонов, *Сочинения*. В 2 т. Научное издание, гл. ред. Н.В. Корниенко, Москва 2004. – 1162с.

i dokumentacyjnych¹⁴. Zwiastunem opracowań naukowych epistolografii Płatonowa są dotychczas nieznanne listy zawarte w pierwszej części *Archiwum A. Płatonowa*¹⁵.

Obszary korespondencji Płatonowa

W przeciwieństwie do literatury, przeznaczonej dla szerokiego kręgu odbiorców, list¹⁶ jest formą komunikacji dwustronnej osób, które dzieli odległość, wyrazem potrzeby kontaktu i zastępczą formą kontaktu w sytuacji, gdy bezpośrednie spotkanie nie jest możliwe, a każdy epistolarny dialog między adresatem i odbiorcą jest kształtowany przez specyfikę ich wzajemnych kontaktów.

Z racji tych zależności, z korespondencji Płatonowa można wyodrębnić kilka obszarów według ich specyfiki, tj. adresatów i tematyki: 1/ korespondencja z żoną, 2/ przyjaciółmi, znajomymi oraz rodziną bliższą i dalszą, 3/ korespondencja zawodowo-urzędowa Płatonowa-inżyniera, np. z administracją państwową na temat prowadzonych melioracji, i działalności pisarza jako wynalazcy, 4/ korespondencja zawodowa Płatonowa-pisarza, z pisarzami i innymi postaciami ówczesnego życia literackiego, 5/ korespondencja instytucjonalna z organami państwowymi podejmowana w sprawie uwolnienia syna z więzienia. Poszczególne obszary korespondencji niekiedy występowały równocześnie, innym razem powstawały samoistnie (tj. nie miały odpowiednika czasowego w innej sferze epistolarniej) oraz okresowo, ściśle uwarunkowane konkretną sytuacją życiową. Na przykład, z okresu korespondencji, odnoszącej się do aresztowania syna brak listów z żoną, co jest o tyle zrozumiałe, iż w tym czasie Płatonow nigdzie nie wyjeżdżał, koncentrując całą swoją uwagę na uwolnieniu syna i wsparciu psychicznym swej żony, a matki Płatonowa, a zarazem sfera ta była całkowicie niezależna od innych obszarów jego życia, np. pracy zarobkowej.

Różny jest stan zachowania świadectw epistolarnych Płatonowa. Najmniej liczna i poznana jest korespondencja z przyjaciółmi, znajomymi oraz członkami rodziny. Jest to poniekąd zrozumiałe: w swoich czasach Płatonow był bardziej znany jako dziennikarz niż literat (a jeśli już, to zapomniany, zanim miał okazję na dobre zaistnieć) i rzadko kto listy jego przechowywał, licząc że za kilkadziesiąt lat będą stanowić dokument historyczny „sławnego” człowieka, nawet jeśli współcześni dostrzegali jego talent. Przy tym kontakty te raczej przybierały formę telefoniczną i naturalnie nie pozostały po nich materialne ślady: „Все разговоры наших современников, к сожалению, не отмечены письмами, а пущены в телефон.

¹⁴ „Страна философов” Андрея Платонова: проблемы творчества. Редактор-составитель Н. В. Корниенко. Вып. 1-7, Москва 1993-2011гг.

¹⁵ *Эпистолярное наследие*, [в:] *Архив...*, с. 377-580.

¹⁶ S. Skwarczyńska, *Teoria listu*. Oprac. na podst. lwowskiego pierwodruku E. Feliksiak, M. Leś. Wyd. Uniwersytetu w Białymstoku. Białystok 2006. s. 11-18.

Жаль!"¹⁷. Skąpa korespondencja z niektórymi z nich zamieszczona jest w tomie wspomnienia o pisarzu¹⁸. Poza listami Płatonowa, chronionymi pilnie przez żonę jako pamięć o jej mężu, inna korespondencja prywatna mogła też nie przeżyć wicherów historii (ewakuacji, pożarów, zużycia papierów na opał, itp.), a i nie niosła zapewne ani takiego ładunku emocjonalnego ani tak ważkiej treści by zasłużyć sobie na szczególne traktowanie przez adresatów. Inną kwestią jest też, że Płatonow we wspomnieniach osób ze swego otoczenia, jawi się jako człowiek mało wylewny, mało mówny, co mogło przekładać się na taką korespondencję, czyniąc ją jeszcze mniej wartą przechowania. Natomiast przetrwaniu korespondencji urzędowej sprzyjał obowiązek jej archiwizacji przez stosowne organy administracji państwowej.

Między dokumentem z literaturą

Istnieje ścisły związek między biografią Płatonowa i jego twórczością, a także silne wewnętrzne korelacje między jego twórczością literacką i nieliteracką. Podobnie, jak adresat determinował krąg tematyczny listów, motywacja korespondencji – cel jej podjęcia – określała zakres więzi twórczości fikcjonalnej z niefikcjonalną Płatonowa: korespondencja z żoną, łączące ich uczucie i sfera rodzinno-domowa przekładały się na taki krąg tematyczny utworów artystycznych, jak wątki miłosne, obraz kobiet, wrażliwość na krzywdę dzieci, funkcjonowanie człowieka w rodzinie, sieroctwo, motywy domu, itp.; doświadczenia Płatonowa-melioratora i jego korespondencja z władzami odnośnie prowadzonych prac przekładały się na takie wątki twórczości literackiej, jak biurokracja, diagnoza wielowiekowego rosyjskiego despotyzmu, niemoc sprawcza administracji państwowej, obstrukcja działań, głupota urzędnicza, głód i jego przyczyny (np. w opowiadaniach *Jepifańskie służy* i *Miasto Gradow*), krytyka wielkich budów socjalizmu (*Wykop*). Korespondencja z instytucjami i postaciami życia literackiego oraz osobiste doświadczenia walki z cenzurą i staraniami o druk własnych utworów owocowały motywami literackimi o roli sztuki w życiu i jej tajemnicy, niezależności duchowej (artystry), wolności twórczej, zwalczaniu indywidualizmu i propagowaniu kolektywizmu, również w dramaturgii, itp. (np. *Katarynka*). Korespondencja urzędowa związana z uwięzieniem syna – z natury oficjalna, zwięzła, rzeczowa, choć jednocześnie pełna emocjonalnego zaangażowania ojca przejętego losem swojego dziecka – nie znajduje wielu bezpośrednich związków z tworzoną przez Płatonowa literaturą; być może cała sprawa była dla niego zbyt bolesna by czerpać z niej natchnienie literackie,

¹⁷ В. А. Шошин, *Из писем к Андрею Платонову (по материалам рукописного отдела Пушкинского Дома, [в:] Творчество Андрея Платонова. Исследования и материалы. Библиография.* Т. 1. Санкт Петербург 1995. с. 163.

¹⁸ *Андрей Платонов: Воспоминания современников. Материалы к биографии. Сборник.* Москва 1994.-496с.

jednak i ona oddziaływała na tę sferę pod postacią motywów przemocy państwa wobec obywatela, braku szacunku do innego człowieka, czy też zintensyfikowanego podejmowania tematyki dziecięcej, itp. Stopień więzi poszczególnych obszarów twórczości dokumentarnej i literackiej będzie zazwyczaj bardzo różny: niekiedy w literaturze spotyka się dosłowne cytaty z listów, innym razem łączy je myśl przewodnia, jakaś idea, wyjściowy epizod, itp.

Korespondencja Płatonowa z żoną

Centralne miejsce w spuściźnie epistolarnej Płatonowa, najbardziej dostępnej, najlepiej poznanej i najobszerniej jak dotąd publikowanej i komentowanej, zajmuje korespondencja z żoną. Pierwsze fragmenty ich korespondencji ukazały się w 1975 r.¹⁹, kolejne w 1982 r.²⁰ i 1988 r.²¹, ostatnie w 2009 r.²², bowiem Maria (Муза, Муса, Машенька, Маня) była przez całe życie muzą pisarza, jego powiernikiem, wsparciem, najlepszym przyjacielem i największą miłością; szczęściem, ale też udręką, męką i goryczą. Sama o niezrealizowanych ambicjach literackich, spełniała je, sprawując rolę swoistego agenta literackiego męża, redagując jego rękopisy, przepisując je na maszynie, pośrednicząc w przekazywaniu tekstów do wydawnictw i ściągając należne honoraria. W 1922 r. urodził się ich ukochany syn Płaton (Платоша, Тоша, Тотик, Тотка). Od dziecka był chorowity, a jedno z przeziębień rozwinęło się w przewlekłe zapalenie uszu, z którego powodu miał trzy operacje trepanacji czaszki.

Aresztowanie syna pisarza

W 1938 r. rodzinę dosięgła tragedia – piętnastoletni syn został aresztowany. Płatonow przez dwa lata (1938-40) walczył o uwolnienie chłopca, śląc listy do instancji sądowniczych, postaci życia politycznego (Stalin, Jeżow, Beria i inni) i organów służb specjalnych, dowodząc bezpodstawności oskarżeń oraz rozdmuchania niewinnego spotkania w gronie przyjaciół do konspiracyjnego zebrania organizacji faszystowskiej. Organy te, obserwujące Płatonowa od ok. 1930 r., czyli niemal od samego początku jego trudnej drogi literackiej, zachowały w swoich archiwach²³ liczne materiały na temat tej sprawy (głównie raporty wewnętrzne z obserwacji

¹⁹ „... Живя главной жизнью” (А. Платонов в письмах к жене, документах и очерках). Публ. М. А. Платоновой. Комментарии В. Васильева. „Волга” 1975, № 9. с. 160-178.

²⁰ А. Платонов, Повести. Рассказы. Из писем. Воронеж 1982.

²¹ А. П. Платонов, „Живя главной жизнью”, [в:] Государственный житель: проза, письма. Москва 1988. с. 546-570. А. П. Платонов, „Однажды любившие”. Там же, с. 575-579.

²² А. П. Платонов – М. А. Платоновой. 1921-1945 гг. [в:] Архив..., с. 432-577.

²³ Андрей Платонов в документах..., [в:] „Страна философов”... Вып. 4. Москва 2000. с. 848-884.

pisarza i jego otoczenia – notatki dotyczące odwiedzających go osób, szczegółów rozmów, nastrojów, itp. – oferujące wgląd w sferę, pozostającą poza urzędową wymianą listów), choć główny korpus korespondencji Płatonowa dotyczący prób zwolnienia syna z obozu przechowywany jest w państwowych archiwach Sądu Najwyższego i Prokuratury, a badaczom udostępniono jedynie kopie; dopełnieniem są listy rodziców do Płatonowa w łagrze oraz listy od niego, zachowane w domowym archiwum i obszerna wewnętrzzrodzinna korespondencja, która jeszcze czeka na opracowanie i publikację²⁴.

Poza listami, niemal w żadnej innej sferze dokumentarnej Płatonowa nie znajdujemy odprysków tego etapu jego życia; nawet prowadzenie notatników, stosunkowo najbardziej konsekwentnie powstającego na przestrzeni życia obszaru ego-dokumentalistyki pisarza, urywa się w latach 1939-41; jedyna aluzja do tych wydarzeń zawiera się w notatnikach w liście nazwisk i telefonów do rodziców dzieci, aresztowanych wraz z Płatonem lub instytucji związanych ze sprawą²⁵. Prawdopodobnie bolesne wydarzenia w życiu rodziny i skupienie na sprawach ważniejszych mogły wyprzeć prowadzenie notatników, lub się one nie zachowały, skonfiskowane podczas rewizji czy zaginąć wskutek innych zdarzeń.

Spuścizna epistolarna związana z aresztowaniem syna pisarza

Z okresu walki o uwolnienie syna w „Archiwum A. Płatonowa”²⁶ opublikowanych zostało 20 listów pisarza do władz, pięć listów Płatonowa do rodziców, ich dwa listy do syna oraz kilka różnego rodzaju zaświadczeń, głównie ekspertyz lekarskich. W sumie jest to 28 świadectw z tego okresu. Brak natomiast listów-odpowiedzi od organów państwa do Płatonowa – nie wiadomo, czy nie zachowały się, czy też nie istniały (jego apele mogły pozostać bez odzewu), a może naukowcom nie udało się otrzymać do nich dostępu. To kolejny obszar czekający na zbadanie.

Zbiór listów odnoszących się do sprawy nie stanowi spójnej narracji – sporo w nim luk chronologicznych, uniemożliwiających pełną rekonstrukcję wydarzeń, do czego przyczynia się ich jednostronna prezentacja (listy od Płatonowa i jego żony do władz). Niekiedy w listach nawiązuje się do jakichś działań w sprawie, ale jakich, kiedy podejmowanych, przez kogo i z jakim skutkiem nie wiadomo, co dodatkowo gmatwa obraz. W opublikowanym przez IMLI RAN zbiorze listów, zgodnie z ideą *Archiwum A. Płatonowa* jako prezentacji całościowej spuścizny pisarza w porządku chronologicznym, listy faktycznie wysłane przeplecione są ich niewysłanymi brudnopisami²⁷. Znacząca część sprawy i korespondencji angażowa-

²⁴ *Архив...*, s. 620.

²⁵ np. „Гулаг - К 6-49-10; Прокуратура — К 6-90-75.” [w:] А. Платонов, *Записные...*, s. 210.

²⁶ *Семейная трагедия Андрея Платонова (К истории следствия по делу Платона Платонова*. Статья и публикация Л. Суrowsкой, [w:] *Архив...*, s. 620-659.

²⁷ *Архив...*, s. 643-5.

ła Płatonowa tylko pośrednio, tj. choć dotyczyła jego i jego syna, działa się poza nim. Listy były wymieniane między poszczególnymi instytucjami czy instytucjami i osobami wspierającymi Płatonowa bądź w inny sposób zaangażowanymi w sprawę, na razie czekają one jeszcze na identyfikację i opracowanie, toteż nie można przedstawić wydarzeń w całościowym kontekście.

Aresztowanie syna a twórczość literacka Płatonowa

Walcząc o uwolnienie syna, przez długi czas bezowocnie, Płatonow podjął konstruktywne działania literackie. W latach 1938-40 podpisał liczne umowy na wydanie nowych utworów z wydawnictwami („Советский писатель”, „Индустрия”, „Художественная литература”, „Детиздат”), teatrami („Центральный детский театр”) i kinematografią („Мосфильм”, „Союздетфильм”), co spowodowane było również tym, iż po kolejnej fali krytyki w 1937 r., związanej z publikacją tomu opowiadań *Река Потудань*, pozbawiono Płatonowa możliwości ponownego wydawania wcześniejszych utworów. W tym okresie życia był on jednak głównie krytykiem literackim (1938 r. – 15 artykułów; 1939 r. – 9 artykułów; 1940 r. – 14 artykułów), co zostało też wpisane jako zawód pisarza w dokumentach śledztwa Płatona. Nie była to jednak spokojna praca – w 1939 r. rozpuętała się nagonka na czasopismo „Литературный критик”, w którym Płatonow publikował swoje krytyki, ponieważ działało jakoby w jego redakcji „antypartyjne ugrupowanie”. Płatonow, jako najbardziej licząca się postać czasopisma, podlegał szczególnej krytyce²⁸. Okres ten znamionuje też nawiązanie współpracy, na zaproszenie L. Gumilewskiego²⁹, z czasopismem „Детская литература”, w którym pisarz recenzował literaturę dziecięcą oraz publikował własne utwory o tematyce dziecięcej, szczególnie wyraziste, gdyż wzmocnione przeżyciami osobistymi.

---

²⁸ В ЦК ВКП(б) тов. Сталину, тов. Молотову, тов. Жданову, тов. Андрееву, тов. Маленкову. Из докладной записки секретарей ССП СССР А.А. Фадеева и В.Я. Кирпотина секретарям ЦК ВКП(б) „Об антипартийной группировке в советской критике”, 10 февраля 1940г.: „Литературный Критик” сделал Платонова своим знаменем. Его противопоставляют другим писателям. На него указывают как на образец. В. Александров в статье „Частная жизнь” предлагает Пастернаку лечиться ... Платоновым. (...) Платонов стал публицистом и критиком группки. (...) Сборник подобных статей Платонова [w liście cytuje się przykłady stwierdzeń z artykułu krutyczno-literackiego Płatonowa o twórczości A. Puszkina – BW], редактировавшийся Е. Усиевич, был изъят, как антисоветская книга.” [в:] В. Сарнов. *Сталин...*, с. 739-40.

²⁹ Płatonow w 1937r. zrecenzował pozytywnie jego książki poświęcone wybitnym inżynierom, jak Diesel czy N.L. Sadi-Carnot. Patrz: *Книги о великих инженерах*, [в:] А. Платонов, *Размышления читателя*, Москва 1980. с. 23-33.

Śledztwo w sprawie syna i jego epistolarne świadectwa

Początek sprawy syna pisarza datuje się na 28 kwietnia 1938r. Płaton nie wrócił wówczas na noc do domu, a jego zniknięcie przedłużało się. Skrajny niepokój o uznanego za zaginionego syna przygaśł, gdy tydzień później do mieszkania rodziny przyszli czekałsi z nakazem rewizji; okazało się wówczas, że Płatona aresztowano. Pierwsze wieści od syna rodzice otrzymali dopiero 10 miesięcy później z aresztu w Wołogdzie, gdy już obawiali się, że chłopiec nie żyje. Jednak kolejne informacje o uwięzieniu Płatona na Wyspach Sołowieckich, będących – poza śmiercią – najgorszą obawą Płatonowa, wywołały kolejną ich falę. Ostatecznie okazało się, że syn przebywa w łagrze w Norylsku. Podczas okresu niepewności, targany skrajnymi emocjami Płatonow słał listy do władz o umożliwienie widzenia z synem, czy chociażby przekazania mu paczki. Były one utrzymane w błagalnym tonie, a kiedy indziej, usiłujące udowodnić jego niewinność i absurd oskarżeń, przekonujące o ciężkiej chorobie syna na uszy, wpływającej na jego zły stan psychiczny, który był przesłanką nie karania, a poddania opiece lekarskiej. Jeszcze innym razem pisarz wskazywał przepisy o szczególnej ochronie osób niepełnoletnich, które prawnie nie podlegały więzieniu, a co najwyżej karze w domu poprawczym. Jednakże zaostrenie przepisów w 1935 r. dopuszczało traktowanie dzieci i młodzieży w wieku 14-16 lat jak osoby dorosłych i poddanie ich zwyczajowemu tokowi postępowania dowodowego i procesowego w celu uzyskania dowodów winy, a następnie ukarania. Dopiero półtora roku po aresztowaniu, w październiku 1939 r. Płatonow otrzymał dostęp do akt sprawy. Były w nich protokoły przesłuchań jego syna, w tym przyznanie się do winy, jakkolwiek – o czym świadczą inne dokumenty sprawy – wymuszone pod groźbą konsekwencji dla rodziców. Jednak do chwili obecnej nie można z całkowitą pewnością określić prawdziwych powodów aresztowania Płatona: od donosu kolegi Płatona zazdrosnego o okazującą mu względy koleżankę, poprzez chęć zamachu na Stalina aż po oskarżenia o szpiegostwo na rzecz niemieckiego wywiadu; niemożliwe jest też stwierdzenie, czy syn został aresztowany w „zastępstwie” ojca i posłużył władzom jako wygodny argument, by uprzykrzyć pisarzowi życie (którego inaczej osiągnąć nie mogli, gdyż imienne pytanie o Płatonowa zadane przez Stalina podczas jednej z rozmów uznane zostało za szczególną „opiekę”, jaką ponoć roztoczył on nad pisarzem i glejtem, który uchronił go w okresie „wielkiej czystki” lat³⁰, czy z powodu własnych domniemych win, czy też – patrząc na sprawę szerzej – w wyniku ogólnej sytuacji politycznej kraju. Oficjalnie Płaton aresztowany został za bliżej nieokreśloną „działalność kontrewolucyjną” (art. 58-1a, 58-8, 58-7, a skazany z art. 58-10 kodeksu karnego ZSRR), wpisującą się w narastający od roku 1934 r. po zabójstwie Kirowa terror państwowy, a następnie zagrożenie faszyzmem.

³⁰ В. Сарнов, *Сталин...*, с. 755.

Dowodem na „działalność kontrrewolucyjną” Płatonowa i jego rzekomych powiązań z obcym wywiadem były dwa listy jakoby napisane przez niego, a podyktowane mu przez kolegę – Igora, syna dramaturga Mikołaja Archipowa – do niemieckiego korespondenta prasowego w Moskwie (rzeczonego „agenta obcego wywiadu”), który żył w tym samym, co Płatonowowie domu. Listy te w rzeczywistości były wynikiem młodzieńczych wygłupów w barze z kolegami pod wpływem alkoholu. Po zapoznaniu się z aktami Płatonow doszedł do wniosku, iż jego syn padł ofiarą prowokacji i oskarżeń współobwinionych, którzy dzięki temu uniknęli kary. Przy tym byli oni bliskimi kolegami Igora i chcieli ustrzec go przed karą, obarczając winą Płatonowa, którego mało lub nie znali w ogóle, w czym utwierdziły Płatonowa rozmowy z ojcem chłopaka³¹. Archipowa spotkało jeszcze większe nieszczęście – Igor aresztowany 4 maja 1938r. (tego samego dnia była w domu Płatonowa pierwsza rewizja i z tego dnia pochodzi jego pierwszy list do NKWD) został rozstrzelany w związku z tą sprawą 15 września 1938 r. Kontakty Płatonowów z rodzicami innych dzieci aresztowanych wraz z ich synem stopniowo słabły i w końcu zastały zerwane, gdy wyszedł na jaw udział chłopców w uwięzieniu Płatonowa³². Pisarz wyjaśnia to synowi w swoim liście:

Твой бывший друг действительно поступил в отношении тебя как самый худший враг, но это ему даром не прошло. Соответствующие люди разлагали его полностью. Мы с матерью вначале жалели его родителей, теперь – нет, и не видимся с ними. Это чужие нам люди³³.

Maria dodaje:

О друге твоём я знаю, и о его родителях. Раньше я жалела его мать, – теперь просто не хочу их видеть. Видимо, Яна [Генин, kolega Igora – BW] большой негодяй. Тоже не лучше Игоря [Archipowa – BW]³⁴.

Jak zostało wspomniane, kilkudniowa nieobecność syna wyjaśniła się w dniu 4 maja 1938 r., gdy do mieszkania Płatonowów przyszli czekiści z nakazem rewizji. Z tego też dnia datuje się pierwszy list Płatonowa do prowadzącego śledztwo, w którym pisarz prosi o wezwanie go jako prawnego opiekuna niepełnoletniego w celu złożenia wyjaśnień. Wydaje się jednak, że pisarzowi bardziej zależało na wezwaniu go, by to on mógł uzyskać informacje, gdyż powód zatrzymania syna póki co nie był mu znany³⁵. Płatonow apelował przy tej okazji o uwzględnienie

³¹ *Архив...*, c. 651.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*, c. 646.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*, c. 636.

przewlekłej choroby syna na uszy, która nie leczona w areszcie mogła grozić głuchotą, a nawet śmiercią³⁶. Akceptując jednak stan obecny, prosił o umożliwienie przekazania synowi paczki z odzieżą, gdyż miał on na sobie tylko to, w czym został aresztowany, a ciepłe rzeczy były mu szczególnie potrzebne ze względu na sytuację zdrowotną. Ponieważ trzy miesiące później Płatonow wciąż nie znał przyczyn aresztowania syna, nie został wezwany przez NKWD i inne liczne próby uzyskania wyjaśnień pozostawały daremne, w błagalnym tonie odwołał się do wyższej instancji z prośbą o zainteresowanie sprawą i wiarą, że uzyska pomoc. 20 lipca 1938 r. listownie zwrócił się do pełniącego funkcję Ludowego Komisarza Spraw Wewnętrznych Mikołaja Jeżowa z prośbą o uwolnienie syna i oddanie go pod jego ojcowski nadzór³⁷. Płatonow wskazywał też na prawo ZSRR o ochronie nieletnich, które może być zastosowane w przypadku jego syna – jeszcze dziecka, przytaczając ponownie argumenty o jego złym stanie zdrowia³⁸. List ten nie przyniósł spodziewanej reakcji, więc po kolejnych dwóch miesiącach niewiedzy i braku postępów sprawy, w dniu 19 września 1938 r. Płatonow poprosił listownie o umożliwienie mu i żonie chociażby widzenia z synem w więzieniu na Butyrkach, gdzie był przetrzymywany³⁹.

Wsparcie Płatonowa przez środowisko literackie

Już wówczas zaangażowali się w sprawę przedstawiciele środowiska literackiego, zwłaszcza Aleksandr Fadiejew – sekretarz Związku Pisarzy Radzieckich. Mimo, iż przyczynił się on do kłopotów literackich Płatonowa związanych z publikacją „kułackiej i antyradzieckiej” noweli *Внрок* w 1931 r.⁴⁰, nie odmówił mu pomocy w sprawie osobistej. Fadiejew wcześniej niż sam Płatonow dostał dostęp do dossier sprawy i zapoznawszy się z dokumentacją, poinformował ojca – w nieznanym sposób – o bliskim rozstrzygnięciu. Płatonow powoływał się na te ustalenia w liście do zastępcy ludowego komisarza spraw wewnętrznych M. Frinowskiego z dnia 26 września 1938 r., prosząc po raz kolejny o zwolnienie syna z powodu niepełnoletności i choroby i oddanie go pod ojcowski nadzór na wolności, a wcześniej umożliwienie mu widzenia z nim w więzieniu. Płatonow argumentował też, iż syn po pięciomiesięcznym pobycie w więzieniu już wystarczająco został ukarany, a dalsze swoje domniemane winy pożyteczniejsz odkupi na wolności, na przykład służąc w Armii Czerwonej⁴¹. Związek Pisarzy Radzieckich wystosował też list do

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem, c. 637.

³⁸ Ibidem.

³⁹ Ibidem, c. 638.

⁴⁰ В. Сарнов, *Сталин...*, c. 730-5.

⁴¹ *Архив...*, c. 638-9.

Prokuratora Generalnego, wskazując, iż utalentowany literat nie jest w stanie pisać z powodu uwięzienia syna:

27 июля 1939г.: Мы, общественная организация, наблюдаем в течение последнего года крайне тяжелое душевное состояние Андрея Платонова, отца арестованного. Такое состояние писателя Платонова чрезвычайно отрицательно отражается на его творчестве, между тем как писатель Платонов представляет из себя крупнейшего и талантливого советского писателя. Мы убедительно просим Вас принять во внимание это обстоятельство, т.к. здоровая и плодотворная работа тов. Платонова находится в зависимости от судьбы его сына⁴².

W międzyczasie Płatonow dowiedział się, że sprawa trafiła do Kolegium Wojskowego Sądu Najwyższego ZSRR i 2 grudnia 1938 r. wysyłał list do jego przewodniczącego z wnioskiem o dopuszczenie do sprawy obrońcy oraz przeprowadzenie ekspertyzy sądowej, mogącej oferować argumenty na rzecz zwolnienia Płatona z więzienia ze względów medycznych.

Desperacja ojca

Kolejne chronologicznie powstałe po nim brudnopisy dwóch niewysłanych listów Płatonowa z grudnia 1938 r. i stycznia 1939 r. do Stalina⁴³ znamionują zwrot sprawy na gorsze. Syn, dotąd przebywający w butyrskim więzieniu, jak się okazało, został wysłany w nieznane miejsce. Czując, że sprawa staje się poważniejsza, pisarz postanowił odwołać się do władzy najwyższej. W listach przepojonych ojcowską troską powtarza argumenty o niepełnoletności syna i jego chorobie, choć główny ciężar argumentacji przerzuca na siebie jako ojca, który najwidoczniej nie potrafił wychować dziecka i w związku z tym jest odpowiedzialny za jego winy i to on powinien zostać uwięziony, a syn zwolniony. Dowodzi też, że piętnastoletniego chłopca nie można uznać za przestępcę politycznego i skazać na karę przewidywaną dla prawdziwych wrogów narodu. Pisze również o wpływie sprawy na matkę Płatona, która znajduje się w bardzo złym stanie psychicznym i której już dwukrotnie udaremnił próby samobójcze; sam trzyma się tylko dlatego, że pokłada wiarę w człowieczeństwo władzy radzieckiej i Stalina, ponowne rozpatrzenie sprawy i zwolnienie syna. Niewysłanie tych listów prawdopodobnie zostało podyktowane chęcią zachowania „najwyższej instancji odwoławczej” na wypadek najbardziej niekorzystnego obrotu sprawy, a póki co wykorzystania innych dostępnych środków. W lutym, dziesięć miesięcy po aresztowaniu, Płatonow dowiedział się, że syn przebywa w Wołogdzie pod jurysdykcją Głównego Zarządu Obozów

⁴² Ibidem, c. 647.

⁴³ Ibidem, c. 640-1.

NKWD wysłał tam zwięzły i rzeczowy list⁴⁴. Zapewne zdając sobie sprawę, że GUŁag NKWD jest jedynie organem wykonawczym, nie prosił w nim o rewizję sprawy, a jedynie o umożliwienie przesłania synowi paczki z odzieżą i żywnością oraz widzenia. W międzyczasie okazało się, że zezwolenie na widzenie władny wydać jest tylko naczelnik obozu, w którym przebywa syn, lub prokurator rejonowy. List-skarga z dnia 11 marca 1939 r. do prokuratora rejonowego podpisany przez Marię⁴⁵ świadczy, iż pojechała ona do Wołogdy, by na miejscu takie pozwolenie uzyskać. Jednak dyżurny funkcjonariusz dwukrotnie odmówił przekazania jej prośby o widzenie z Płatonem naczelnikowi więzienia utrzymując przy tym, iż jej syna w wołogodzkiem więzieniu nie ma. Zdesperowana matka odwołała się więc do prokuratora z prośbą o przekazanie paczki i umożliwienie widzenia. Gdy ostatecznie okazało się, że decyzje o widzeniach zapadają w Moskwie, Płatonow wysłał tego samego dnia list⁴⁶ do Zarządu Więzień NKWD z podaniem o umożliwienie takiego widzenia matce, przebywającej właśnie w Wołogdzie w oczekiwaniu na dopuszczenie do spotkania z synem. Maria nie doczekała się go, o czym świadczy jej list z 13 czerwca 1939 r. do Berii, w którym po raz kolejny prosi o umożliwienie widzenia z synem i przekazanie mu paczki⁴⁷.

Korespondencja rodziców z synem

Przynajmniej jednak rodzice mogli z synem korespondować. W szkicu listu do Prokuratora Generalnego ZSRR Płatonow wspomina o otrzymanym od syna liście, w którym wyjaśniał ojcu, iż padł ofiarą prowokacji⁴⁸, co Płatonow wskazywał też jako jedną z przesłanek rewizji sprawy (oprócz kwestii zdrowotnych i niepełnoletności) i szybkiego uwolnienia Płatona. Korespondencja z synem była jednak rzadka, rodzice nie mogli doczekać się listów od niego. W jednym z nielicznych zachowanych listów do syna Płatonow informuje, iż sprawa uwolnienia zmierza, choć powoli, w pozytywnym kierunku, lecz na razie nie wiadomo, kiedy można spodziewać się rezultatu. Chcąc tchnąć w syna nadzieję, pisarz prosił, by czas w więzieniu wykorzystał pożytecznie – uczył się, czytał i dobrze zachowywał, przygotowywał do dalszego, szczęśliwego życia na wolności oraz rychłego spotkania z rodzicami. Maria dodaje do tego troskę o zdrowie syna, jego stan psychiczny i podkreśla jak dzielnie znosi swój los, żywi nadzieję na uwolnienie dzięki staraniom ojca.

---

⁴⁴ Ibidem, c. 641-2.

⁴⁵ Ibidem, c. 642.

⁴⁶ Ibidem, c. 643.

⁴⁷ Ibidem, c. 645.

⁴⁸ Ibidem, c. 644.

Nadzieje

O tym, że nadzieje te nie były bezpodstawne i że w sprawie coś „ruszyło”, świadczą dokumenty. Pisarz dostał dwa zaświadczenia z ekspertyzami lekarskimi o ogólnie słabym stanie zdrowia Płatonowa od dzieciństwa i jego chorobie uszu, dowodzące, że przewlekłą, poważną chorobę należy leczyć w odpowiednich warunkach, gdyż bezpośrednio zagraża życiu. Jednak rewizji sprawy Płatonowa z pewnością nie pomagała wewnętrzna sytuacja polityczna kraju i częste zmiany na stanowiskach. Od momentu jej rozpoczęcia szef Prokuratury Generalnej zmieniany był trzykrotnie, a pisarz do każdego z nich zmuszony był zwracać się ponownie i od początku wyjaśniać szczegóły sprawy. Po kolejnej zmianie kadrowej, zachowały się (jedynie w brudnopisach) szkice trzech listów Płatonowa do Prokuratora Generalnego, tow. Pankratjewa. Prawdopodobnie niewysłanie ich wynikało z niemożności potwierdzenia, czy Płaton istotnie został przewieziony z Wołogdy do więzienia na Wyspach Sołowieckich, jak twierdziło NKWD⁴⁹. W szkicach tych Płatonow skarży się na niedopuszczenie rodziny do spotkania z synem i nie pozwolenie na przekazanie mu choćby paczki od chwili jego aresztowania półtora roku wcześniej; po raz kolejny wysuwa też argumenty wieku i stanu zdrowia syna jako przesłanek szybkiego uwolnienia. Płatonow zapewnia, iż wraz z żoną gotowi są przyjąć na siebie wszelką odpowiedzialność za wychowanie syna i wypełnić dowolne warunki, którymi jego uwolnienie będzie obwarowane.

Trzeci z brudnopisów, list do Prokuratora Generalnego z października 1939 r.⁵⁰, napisany po zapoznaniu się Płatonowa z aktami, uwypukla kwestie, które mogą być w sprawie okolicznościami łagodzącymi, ale też szczególnie niewłaściwe w jej przebiegu: traktowanie dziecka jak dorosłego, nie wezwanie żadnej z osób dobrze znających Płatonowa na świadka, co mogłoby mu pomóc, za to wezwanie tych, które znały go słabo i których zeznania go pogrążyły, gdyż miały w tym osobisty interes. Wątpliwości sprawie nadają słowa Płatonowa spisane w zeznaniach, których chociażby z racji swojego wieku, jak twierdzi Płatonow, wypowiedzieć nie mógł, np. przyznanie się do „rozkładu moralnego” (co ojciec negował: a nawet jeśli, to należałoby chłopcu pomóc, by się „moralnie złożył”, gdyż znajduje się w trudnym wieku nastolatka, a nie gubić go). Dowodem „rozkładu moralnego” miało być spożywanie przez Płatonowa alkoholu, choć ojciec nigdy nie widział go pijanym, a ewentualne picie mogło być wynikiem podpuszczenia przez znacznie starszych kolegów, którzy go potem, gdy był w nietrzeźwym stanie, namówili do napisania nieszczęsnego listu. Cała sprawa jest więc jawną prowokacją. Kolejnym dowodem rozkładu moralnego Płatonowa, według akt sprawy, miała być kradzież maszyny do pisania i zegara dwa lata wcześniej, dokonał jej wraz z kolegą. Płatonow opisuje, jak to wyglądało

⁴⁹ Ibidem, c. 649.

⁵⁰ Ibidem, c. 649-52.

w rzeczywistości: kolega, który z braku pieniędzy na wyjazd postanowił ukraść te rzeczy, poprosił Płaton, by ten postąpił na czatach. Przysługa ta skończyła się dla niego wyrokiem skazującym na rok w zawieszeniu, choć w kradzieży udziału nie brał. Sprawa ta nie ma jednak, zdaniem ojca, żadnego związku ze śledztwem dotyczącym działalności kontrrewolucyjnej. W konkluzji listu Płatonow podkreśla, iż materiał postępowania jest wadliwy, a sprawa przeprowadzona niepoprawnie i z naruszeniem podstawowych przepisów prawnych państwa radzieckiego odnoszących się do traktowania dzieci. Półtora roku spędzone w więzieniu przez chore dziecko wystarczy aż nadto. Płatonow prosi więc prokuratora, by zaskarżył wyrok i uwolnił jego syna. List ten pozostał jedynie w luźnych notatkach, natomiast jego ukończona wersja wysłana została w tymże październiku 1939 r. do przewodniczącego Sądu Najwyższego.

W wyniku różnych działań, coś w sprawie Płaton zaczął się zmieniać, gdyż wspomina o tym w liście z Norylska do rodziców z 11 listopada 1939 r. („Вы пишете: дела твои блестящие, но как и что, вы не пишете”⁵¹). Pisze też o pracy, jaką wykonuje w łagrze, która go „polarnie” zahartowała i dzięki temu nie choruje, prosi o przesłanie pieniędzy i odzieży. List Płatonowa z 28 grudnia 1939 r. do Prokuratora Generalnego M. Pankratjewa⁵² – choć niewysłany – potwierdza pozytywny obrót sprawy, pisarz wyraża w nim swoje głębokie podziękowanie za rewizję sprawy i unieważnienie wyroku, wykazując słuszność tej decyzji: list, który posłużył jako dowód winy, był jedynie młodzieńczym wygłupem a nie aktem politycznym, zaś syn napisał go pod wpływem starszych kolegów i nie zdawał sobie sprawy, jak może zostać potraktowany. Ciekawe, iż choć Płatonow zapoznał się z aktami sprawy, nie miał wglądu do listu i ostatecznie niejasne jest, czy mu go nie udostępniono, czy też w ogóle nie istniał. Płatonow wskazuje też na przyjętą latem tego roku przez Sąd Najwyższy ZSRR uchwałę, zgodnie z którą dzieci do lat 16 nie sądzi się z powodów politycznych, zatem obejmuje ona również przypadek jego syna. Mając na uwadze tę uchwałę Płatonow zauważa, iż nastoletni syn już od dwóch lat przebywa w różnych aresztach, więzieniach i łagrach, obecnie nawet za kręgiem polarnym, co przeczy duchowi i literze obowiązującego prawa, prosi więc o jak najszybsze uwolnienie go, przy czym bez pozbawiania praw obywatelskich i nie odbieranie mu szans na normalne funkcjonowanie społeczne: naukę, służbę w wojsku czy życie z rodzicami. Niewysłanie listu może wynikać z charakteru jego zawartości – chęci „przekonywania przekonanego”, tj. adresata – co przy pomyślnym finale sprawy mogło być już zbędne. Finał ten dokumentuje list rodziców do Płaton z grudnia 1939 r. („Поздравляем дорогого сына с освобождением”⁵³), który koncentruje się na zapewnieniu synowi miejsca pobytu po wyjściu z łagru.

⁵¹ Ibidem, c. 654.

⁵² Ibidem, c. 655-6.

⁵³ Ibidem, c. 656.

Dzięki pomocy pisarza Aleksandra Kożewnikowa⁵⁴ Płaton mógł zamieszkać u znajomej nauczycielki w Dudince w oczekiwaniu na przyjazd rodziców i podróż z Krasnojarska do Moskwy. Uwolnienie, które wydawało się już bardzo bliskie, niemal było faktem, lecz z nieznanych przyczyn opóźniało się. List do rodziców z 18 stycznia 1940 r. Płaton wciąż pisał z łagru: „Получил радиogramму, где пишете, что мое дело на доследовании. Я уверен, будьте и вы уверены, что результат доследования будет хороший, и меня освободят”⁵⁵, podobnie jak kolejny z 6 marca 1940 r.: „Получил от вас первую открытку и одновременно радиogramму, где вы сообщаете о том, что доследование моего дела окончено, и вы и я ждем от Прокуратуры хорошего результата и, может быть, освобождения (...)”⁵⁶.

Pomimo braku pewności, czy i kiedy uwolnienie nastąpi, Płaton zastanawiał się w listach do rodziców nad swoim dalszym życiem – rodzajem kary, którą otrzyma zamiast łagru: czy będzie musiał odbyć ją na miejscu, ale już poza murami obozu, czy też otrzyma pozwolenie na powrót do domu? W dwóch ostatnich listach tego cyklu, z początku kwietnia 1940 r. czuje się już niecierpliwość i nadzieję na rychłe spotkanie z rodzicami, choć nadal brak konkretów (2 kwietnia 1940r. – „Только сейчас получил от вас радиogramму от 27 марта, где вы пишете о том, что я скоро поеду в Москву. Куда? На доследование или нет. На свободу или куда?”⁵⁷; 8 kwietnia 1940 r. – „Получил от вас радиogramму, где вы сообщаете о том, что скоро поеду в Москву, как я поеду вольным или следственным?”⁵⁸). Następuje zmiana tonu listów: choć wciąż realnych perspektyw uwolnienia nie było, jest bardziej uspokojony: Płaton pisze po raz pierwszy o pracy, jaką wykonuje: że ją lubi, jest zdrowy. Uwolnienie jednak nastąpiło, o czym świadczy brak dalszych listów zastąpionych osobistym spotkaniem z rodzicami. Płaton formalnie został zwolniony z łagru w Norylsku w listopadzie 1940 roku, zarówno z powodu rewizji sprawy, jak i ze względu na swoją gruźlicę.

Płatonow i Szołochow

Do dziś niejasna jest rola Michaiła Szołochowa w uwolnieniu Płatona. Według Płatonowa, utrzymującego z Szołochowem bliskie kontakty, uwolnienie syna zawdzięczał osobistemu wstawiennictwu autora *Cichego Donu* u wodza narodu, choć w świetle innych dokumentów, zwłaszcza raportów NKWD z inwigilacji Płatonowa⁵⁹ i wspomnień jego bliskich, wydaje się, iż pozostawało ono bardziej w sferze

⁵⁴ Ibidem, c. 657.

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ Ibidem, c. 658.

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ *Андрей Платонов в документах...*, c. 848-884.

ustnych deklaracji niż rzeczywistych działań⁶⁰, a Płatonow z braku postępów sprawy także stopniowo coraz mniej w nie wierzył. Z kolei, z raportów wewnętrznych NKWD wynika, iż faktycznie Wiktor Szkłowski rozmawiał z Prokuratorem Generalnym ZSRR Andriejem Wyszyńskim, a wsparcie formalne wyszło od Aleksandra Fadiejewa. Ostatecznie jednak uważa się, iż przy ówczesnym sposobie podejmowania decyzji, polecenie rewizji sprawy mogło wyjść jedynie od Stalina, nawet jeśli praktyczną jej stroną zajmowali się prokuratorzy i inne postaci z najwyższych szczebli władzy. Powody podjęcia takiej decyzji przez Stalina nie zostały ustalone, a z braku wiarygodnych źródeł, sugeruje się, iż mogła ona być skutkiem wcześniej wspomnianej „ochrony” Płatonowa przez przywódcę kraju.

Losy syna pisarza po uwolnieniu

Po wyjściu z łagru Płaton studiował od grudnia 1940 r. do kwietnia 1941 r. na Uniwersytecie Marksizmu-Leninizmu przy MGK WKP(b)⁶¹, który porzucił zdecydowawszy się na ślub z Tamarą Tarnowiecką i wyjechał wraz z nią do wsi Astachowka, gdzie jej ojciec był dyrektorem budowy zakładu cementowego i w którym oboje dostali posady. Płaton następnie kontynuował edukację na Uniwersytecie w Karagandzie na wydziale literackim (sam pisał poezję, potem zafascynowała go proza), choć doświadczenia łagru – jak pisał w jednym z listów – wzbudziły w nim chęć zdobycia wykształcenia prawniczego. W międzyczasie rodzi się im syn, a wnuk Płatonowa – Aleksander. Wybuch wojny i wstrzymanie budowy fabryki stwarzały dla Płatona szansę powrotu do Moskwy i podjęcie dalszej edukacji, gdyż sam nie podlegał służbie wojskowej wskutek postępującej gruźlicy. Ona też spowodowała, iż zamiar studiowania prawa pozostał niezrealizowany; zamiast tego Płaton zmuszony był podjąć leczenie niedaleko Ufy, dokąd ewakuowano rodzinę w 1941 r. z związku z działaniami wojnymi.

Ojciec, przebywający wówczas na froncie jako korespondent wojenny czasopism „Красная Звезда” i „Знамя”, w których regularnie ukazywały się jego frontowe opowiadania, nieustannie w rozjazdach, starał się przy ich okazji znaleźć miejsce sanatoryjne dla syna. Te fakty z życia rodziny ujawnia cykl korespondencji wojennej Płatonowa z żoną⁶². Troska o nią i o ciężko chorego syna powodują, iż tematyka listów koncentruje się wokół spraw bytowych rodziny oraz leczenia Płatona (8 июля 1942 г.: „Теперь – главное. Опиши мне положение Тоши – в смысле его здоровья. Я проезжал Шафраново. Это 4-5 часа езды от Уфы по дороге в Куйбышев. Место очень красивое. Завтра я начну действовать в

⁶⁰ В. Сарнов, *Сталин...*, с. 756-774.

⁶¹ Московский Городской Комитет ВКП(б).

⁶² Ibidem, с. 534.

помощь Тоше отсюда (Литфонд)»⁶³), z pomyślnym rezultatem⁶⁴. Pomimo wcześniejszych niełatwych relacji z Aleksandrem Fadiejewem, pomógł on Płatonowowi po raz kolejny, tym razem opłacając pobyt jego syna w sanatorium (17 июля 1942 г.: „Узнав, что я обедаю не в той столовой, которая мне полагается по рангу, он [В. Шкваркин – radziecki dramaturg, przyjaciel rodziny Płatonowów – BW] решил принять меры (говорить с Фадеевым). Но Фадеев и так уже сделал для меня порядочно – ему мы обязаны оплатой путевки для сына»⁶⁵). Pomimo starań⁶⁶ o przedłużenie pobytu syna w sanatorium, przebywał w nim zaledwie miesiąc. Wkrótce zdrowie syna gwałtownie się pogorszyło, w związku z czym został przyjęty do szpitala, a pełen niepokoju Płatonow słał listy do domu z zapewnieniami o swojej niegasnącej miłości i ramięci (19 ноября 1942г. – „Дороже вас у меня никого нет на свете. Меня сильно мучает болезнь Тоши. Как он там один»⁶⁷). Syn pisarza zmarł na gruźlicę 4 stycznia 1943 г.

Listy Płatonowa z frontu II wojny światowej

Wydarzenie to wpłynęło zasadniczo na zmianę tonu listów do żony. Wcześniejsza troska o zdrowie syna i nadzieja na poprawę, ustępują miejsca nastrojowi żałoby, poczuciu straty i bólu, potęgowanego odległością:

24 мая 1943г.: Скучаю я по вас обоим – по тебе и по нашему сыну – сильно и грустно. Для меня мертвый Тотик – все равно вечно живой. (...) Сижу в общезитии, думаю о тебе и о могиле на кладбище. Поцелуй землю на его святой могиле за меня⁶⁸.

21 июля 1943г.: Я здесь работаю много, но условия мои трудные для работы. Все время вспоминаю нашего первого и единственного сына, вспоминаю детали его жизни и смерти, и эти воспоминания мучают меня. Как бы я сам хотел пережить его страдания, чтобы избавить его от них. Но все минуло. Теперь нам остается лишь поклоняться и молиться его праху⁶⁹.

Płatonow usiłował podtrzymać żonę na duchu⁷⁰, jednak było to trudne wskutek jego własnego złego stanu psychicznego; służba wojskowa okazała się wybaczeniem. 3 października 1943 г. pisze do żony:

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ Ibidem, c. 537.

⁶⁵ Ibidem.

⁶⁶ Ibidem, c. 541.

⁶⁷ Ibidem, c. 543.

⁶⁸ Ibidem, c. 547.

⁶⁹ Ibidem, c. 555.

⁷⁰ Ibidem, c. 548.

Здесь я ближе к нашему сыну; вот почему между другими причинами я люблю быть на фронте. Все время мой сын живет в моем сердце. Должен тебе сказать – отсюда – что ты для меня единственная на живом свете живая часть его, моего умершего сына. (...) Мне постоянно так тяжело, что и война для меня отдых. Здесь для меня люди ближе, и я, склонный к привязанности, люблю здесь людей. Русский солдат для меня святыня, и здесь я вижу его непосредственно⁷¹.

Pociechą było też uczucie bycia chronionym przez syna w niebezpiecznych sytuacjach wojennej codzienności i wiara, że swoje ocalenie zawdzięcza Płatonowi (10 июня 1943 г.: „Я тут пережил сильные воздушные бои (недавно), много повидал, но мой сын, должно быть, помог мне избежать гибели”⁷²). Syn, nieustannie obecny w myślach Płatonowa, stał się inspiracją do pracy literackiej:

4 июня 1943г.: Постоянно думаю о Тоше; задумал одну вещь написать о нем, очень важную, как только вернусь в Москву, – важную для всех⁷³.

6 июня 1943г.: Задумал одну вещь, очень важную и связанную с судьбой нашего Тоши. Но где тут ее писать! Знай же, что я люблю тебя и буду стараться жить, пока ты жива. А Тоше принадлежит вторая половина моей души и весь мой талант⁷⁴.

1 июля 1943г.: Моя новая повесть, которую я тут обдумал, будет посвящена поклонению умершим и погибшим, а именно посвящение будет моему сыну. Я задумал сделать героем жизни мертвого человека, на смерти которого держится жизнь. Кратко трудно сказать, как это получится, но думаю эта вещь выйдет у меня: у меня хватит сердца и горя. (...) Еще раз – как мне охота возможно скорее написать повесть, посвященную сыну. Я ее хочу напечатать в „Красной звезде”⁷⁵.

Brak czasu na pisanie tego, co chciałby pisać powodował, iż Płatonow rozważał przejście do służby w marynarce wojennej, które ostatecznie się nie ziściło⁷⁶. Publikował w wielu czasopismach wydawanych przez armię, a jego żona pośredniczyła w staraniach umieszczenia ich drukiem, choć Płatonow starał się obarczać ją swoimi sprawami literackimi jedynie wówczas, gdy sam nie był w stanie tego

---

⁷¹ Ibidem, c. 560.

⁷² Ibidem, c. 551.

⁷³ Ibidem, c. 549.

⁷⁴ Ibidem, c. 550.

⁷⁵ Ibidem, c. 553-4.

⁷⁶ Ibidem, c. 542.

zrobić (niekiedy żona dowiadywała się wręcz o publikacjach męża z jego listów⁷⁷). Współpraca Marii z wydawcami męża była o tyle istotna, że mogła otrzymać jego honoraria⁷⁸ i chociaż częściowo uspokoić niepokój Płatonowa o jej zabezpieczenie materialne, co stało się szczególnie ważne, gdy okazało się, że jest w ciąży. Płatonow cieszył się ze spodziewanych narodzin i starał się poprzez instytucje literackie zapewnić Marii opiekę (27 czerwca 1944 r.: „Я сейчас получил из Москвы телеграмму за подписью Карпова и Черных [М.А. Черных – начальник корреспондентской сети газ. „Красная звезда” – ВВ], где говорится «жена (т.е. ты) будет обеспечена, не бойтесь»⁷⁹). Troska o żonę, narodzoną córkę (24 stycznia 1945 r.: „Я все время помню ее, мою маленькую Кхы! Чувствую, что полюбил ее до болезненности, помню ее улыбку и все движения ручками и ножками. Напиши мне о ней все подробно”⁸⁰), wnuka, niezaleczalna rana po stracie syna oraz trudności frontowe powodowały, iż Płatonow zaniedbał własne zdrowie, które zaczęło się gwałtownie pogarszać. Wkrótce przyczyny tego stały się jasne: sam zachorował na gruźlicę, której nabawił się podczas pielęgnacji syna po jego zwolnieniu z łagru. To ona przyczyniła się również do jego śmierci w styczniu 1951 r.

Przedstawiono wyżej jedynie skromny wycinek spuścizny epistolarnej Płatonowa. Nadal trwają prace dokumentacyjne nad jego życiem i twórczością prowadzone przez ośrodki badawcze w Rosji, do których oprócz IMLI, zaliczyć należy również IRLI RAN („Пушкинский Дом”) w Petersburgu i Uniwersytet w Woroneżu, gdzie pisarz urodził się i spędził pierwszą połowę swego życia. Wspomniane trudności gromadzenia materiałów po Płatonowie odnoszą się zwłaszcza do tych najbardziej prywatnych i szczerych – z kręgu najbliższych pisarzowi zaufanych osób – świadectw jego życia, kontrastujących z dokumentami w zasobach NKWD-OGPU. Stopień szczegółowości inwigilacji oraz pieczołowitości, z jaką jej wyniki były chronione spowodowały, że najlepszymi biografami Płatonowa okazały się – paradoksalnie – organy służb specjalnych⁸¹.

---

⁷⁷ Ibidem, c. 542.

⁷⁸ Ibidem, c. 565.

⁷⁹ Ibidem, c. 564.

⁸⁰ Ibidem, c. 570.

⁸¹ А. Юрьева, *Главными биографами Андрея Платонова стали осведомители НКВД-ОГПУ. „Фигуры и лица”*, 2000, № 19, 16 ноября.

SUMMARY

**The Arrest of the Son of Andrei Platonov
(in Light of the Writer's Correspondence with Soviet Administration)**

The article presents the case of arrest by NKVD of Platon Andreevich Platonov, 15-year-old son of the writer Andrei Platonov, in light of the father's and other people's correspondence with Soviet administration. The analysis is introduced by a brief review of the writer's epistolographic legacy and current research on his ego-documents.

Over two years (1938-40) A. Platonov battled for the release of his son: he wrote numerous letters to judicial bodies, political leaders (N. Jezhov, L. Beria, I. Stalin) and NKVD trying to find out the reasons of his son's arrest, gain access to case files, achieve its revision and gain allies in his efforts in a literary world (A. Fadeev, M. Sholokhov). Throughout the letters infamous Butyrki prison, detention centre in Vologda and Solovki prison camp are mentioned as well as a gulag in Norilsk where Platon was to serve his 10 year sentence for „counter-revolutionary activities”. Epistolary exchanges of the period stop when father's efforts turned successful. The Platon's release from Norilsk labour camp was not, however, a beginning of happier times for the family, but a prelude to even bigger drama. Platon was freed from gulag with advanced tuberculosis. Despite medical care he died, earlier transmitting the disease to his father which turned lethal also for him.

In the background of the article literary works of A. Platonov inspired by these events are discussed, allowing to reveal their correlates with the writer's biography and his documentary oeuvre.